

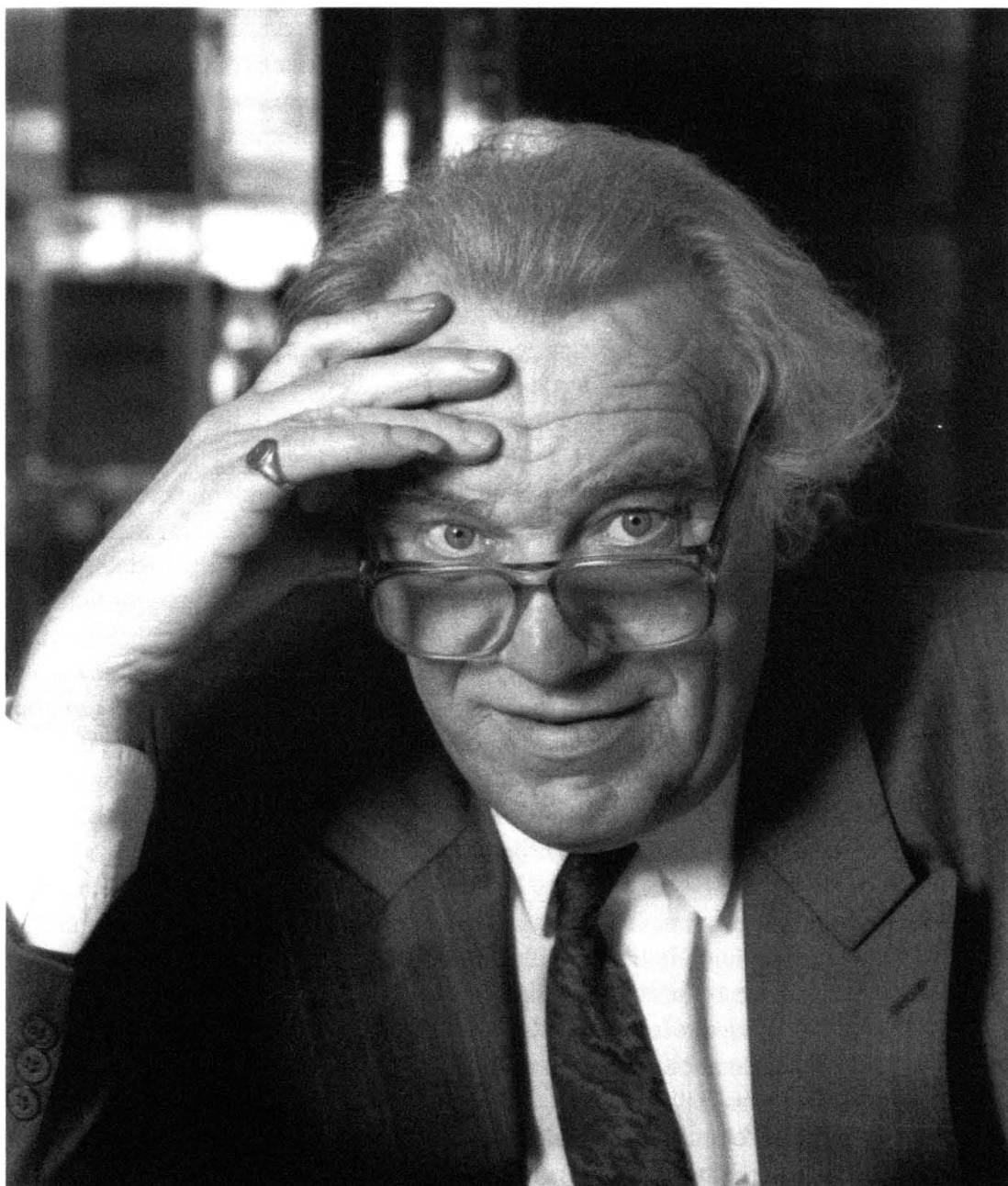
Citation:

C.J. Ruijgh & K.A. Worp, Levensbericht P.J. Sijpesteijn, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1998, Amsterdam, pp. 65-72

Herdenking door C.J. Ruijgh en K.A. Worp

Pieter Johannes Sijpesteijn

16 september 1934 – 29 mei 1996

Pieter Johannes Sijpesteijn

65

Pieter Johannes Sijpesteijn werd op 16 september 1934 te Rotterdam geboren als zoon van Johannes Pieter Sijpesteijn en Maria Kop. Zijn lagere-schooljaren vielen samen met de Duitse bezetting. Hij heeft die tijd intens beleefd, mede doordat zijn vader een vooraanstaande rol speelde in het verzet. Na de oorlog bezocht hij vanaf 1947 het gymnasium Augustinianum te Eindhoven en vanaf 1952 het Erasmianum te Rotterdam. Na een woelige onderbreking behaalde hij daar in 1954 op 19-jarige leeftijd het eindexamen. In dat jaar begon hij de studie klassieke taal- en letterkunde aan de Leidse universiteit, waar de Graecus B.A. van Groningen, de Latinist J.H. Waszink en de oud-historicus W. den Boer zijn leermeesters waren. Het kandidaats-examen legde hij af in 1957, het doctoraalexamen in 1959. Reeds als student maakte hij een overweldigende indruk op zijn medestudenten, zowel door zijn forse gestalte als door het poids van zijn geest. Dit manifesteerde zich onder andere in een voordracht getiteld *Debunking of the Greeks*, een ook toentertijd favoriet thema. Van Groningen beoefende de Griekse papyrologie als nevenspecialisme in samenwerking met de jurist M. David. Dankzij hun onderricht werd Sijpesteijn een enthousiast beoefenaar van de papyrologie. Reeds als assistent van Van Groningen leverde hij vanaf 1958 bijdragen aan de *Berichtigungslisten*, repertoria van publicaties met *addenda et corrigenda* op reeds eerder gepubliceerde papyrusteksten. In 1961 promoveerde hij bij Van Groningen op de publicatie van een aantal papyri uit de Weense collectie, waarvan de handelseditie in 1963 verscheen.

Na zijn doctoraalexamen was Sijpesteijn werkzaam als leraar klassieke talen aan het Stedelijk gymnasium te Arnhem tot 1963, daarna aan het Erasmianum te Rotterdam tot 1967. Inmiddels begon zijn universitaire carrière aan de Universiteit van Amsterdam. Daar had de oud-historicus D. Cohen de papyrologie als nevenspecialisme beoefend tot aan zijn emeritaat in 1953. Daarna werd de papyrologie nog wel verzorgd door J.A. Ankum in de juridische faculteit maar niet meer in de letterenfaculteit. In 1963 werd in deze lacune voorzien door het geven van een tijdelijke leeropdracht papyrologie aan Sijpesteijn, eerst voor 2, later voor 3 uur per week. Door zijn enthousiaste manier van college geven trok hij vele studenten classici aan. Ik meen me te herinneren dat zijn eerste inleidingscollege door een dertigtal studenten werd gevolgd. In 1967 werd hij benoemd tot buitengewoon lector in de papyrologie voor 9/10 werktijd, waardoor hij in de praktijk al zijn tijd aan zijn specialisme kon besteden. In 1972 werd hij tot gewoon lector benoemd. In 1980 kreeg hij de hoogleraarstitel door de typisch Nederlandse maatregel van minister Pais, die aan de oude lectoren de nieuwe hoogleraarstitel, maar aan de nieuwe hoogleraren het oude lectorsalaris toekende. Gekscherend noemde Sijpesteijn zich PPP: Pais-professor in de papyrologie. In hetzelfde jaar 1980 werd hij tot lid van onze Akademie benoemd. Van de bij hem in de papyrologie gepromoveerde leerlingen noem ik K.A. Worp, die eerst als Sijpesteijns medewerker, daarna als universitair hoofddocent de papyrologie aan de Universiteit van Amsterdam beoefende en nog steeds beoefent. Voorts R.P. Salomons, die sinds enkele jaren aan

de Katholieke Universiteit te Nijmegen onderwijs en onderzoek in de papyrologie opbouwt.

Ook internationaal had de Griekse papyrologie een enorme expansie ondergaan en was ze uitgegroeid tot een zelfstandige tak van wetenschap. Ze houdt zich bezig met teksten op papyri maar ook bijvoorbeeld op ostraca, potscherven, die hoofdzakelijk in Egypte gevonden zijn. Ze bestrijken een periode van ruim duizend jaar, vanaf de 4e eeuw v.C. tot in de 8e eeuw n.C., dat wil zeggen tot in de periode na de verovering van Egypte door de Islamitische Arabieren. De Griekse papyrologie is een multidisciplinair vak, waarin met name de Griekse palaeographie, de Griekse taal- en letterkunde en de diverse onderdelen van de Griekse en Romeinse geschiedenis, in het bijzonder ook de rechtsgeschiedenis, ieder hun rol spelen.

Groot was de teleurstelling van Sijpesteijn toen de faculteit zich in 1987 door financiële nood gedwongen zag zijn leeropdracht te wijzigen in Oude geschiedenis en hulpwetenschappen om zodoende het salaris van een nieuwe hoogleraar Oude geschiedenis uit te sparen. Zo werden in Amsterdam de papyrologie en ook de epigraphiek tot hulpwetenschappen gedegradeerd. Desondanks heeft Sijpesteijn zich loyaal van de nieuw opgelegde taak gekweten. Hij gaf colleges Oude geschiedenis, ook aan historici, en trad op als promotor bij de oud-historische proefschriften van J.P. Stronk en O.M. van Nijf. Wel ging hij gretig in op het aanbod tot vervroegde uit-treding per 1 januari 1996. Hij verheugde zich erop zich voortaan weer geheel aan de papyrologie te kunnen wijden, in zijn huis te Baarn, waar hij een geweldige bibliotheek had opgebouwd. Reeds in januari echter werd vastgesteld dat hij aan een ongeneeslijke ziekte leed. Deze zo actieve man moest aanzien hoe zijn krachten al snel gesloopt werden. In maart is hij, ten koste van grote inspanning, voor het laatst officieel opgetreden, als promotor bij de promotie van Van Nijf. In april heeft hij met zijn vrouw nog enkele weken doorgebracht in Griekenland, dat voor hem een tweede vaderland geworden was. Hij was dankbaar voor de contacten met zijn vroegere collega's, studenten en andere vrienden, maar vooral voor het zeer intens geworden contact met zijn vrouw Etty en zijn kinderen Petra en Gijsbert. In de nacht van 28 op 29 mei overleed hij op 61-jarige leeftijd. Zeer velen bezochten de herdenkingsbijeenkomst op 8 juni in de Hervormde Kerk te Baarn, waar ook zijn buitenlandse collega's H. Harrauer uit Wenen en R.S. Bagnall uit New York aanwezig waren.

In januari werd hem een enigszins ludieke bundel aangeboden, getiteld *De zaak Sijpesteijn*, ter gelegenheid van zijn afscheid van de universiteit. Deze bevat bijdragen van collega's, studenten en andere vrienden over hun ervaringen en eventueel aanvaringen met Sijpesteijn en is geredigeerd door zijn collega proximus F.J.A.M. Meijer en zijn vriend en uitgever J.C. Gieben. Sijpesteijn was diep geroerd, wellicht mede doordat de contribuanten hun bijdrage geschreven hadden zonder te vermoeden hoe snel zijn leven ten einde zou lopen. Daarnaast bestond het plan een serieus wetenschappelijk Festschrift tot stand te brengen. Helaas moet dat nu een bundel *In*

memoriam worden. Ongeveer zestig papyrologen uit de hele wereld hebben hiervoor bijdragen toegezegd. De bundel wordt geredigeerd door de classicus K.A. Worp en de jurist A.J.B. Sirks en uitgegeven door J.C. Gieben. Hij zal tevens de volledige bibliographie van Sijpesteijns publicaties bevatten.

De publicatielijst bevat een 650 titels. Daaronder zijn een dertigtal boeken, meest publicaties van papyrus- en ostraconteksten. De artikelen, meestal kort, zijn verschenen in *Mnemosyne*, maar vooral in buitenlandse papyrologische tijdschriften zoals *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* (Duitsland), *Chronique d'Égypte* (België), *Aegyptus* (Italië). In totaal heeft Sijpesteijn ver over de duizend nieuwe teksten uitgegeven. Het betreft vooral teksten uit de collecties in Wenen, Ann Arbor (Michigan), Madison (Wisconsin), Giessen en Florence, plaatsen waar hij soms maanden achtereenvolgend gewerkt heeft. Ook met Oxford, Londen en Keulen had hij goede contacten. In 1977 publiceerde hij de langste tot dusver bekende documentaire papyrustekst, P. Michigan XIII 659, geschreven in de eerste helft van de 6e eeuw n.C. in het Egyptische dorp Aphrodite. In 1969 heeft Sijpesteijn in Egypte ruim 200 papyri aangekocht voor de Universiteit van Amsterdam, die daarvoor toen nog geld ter beschikking kon stellen. Zoals gebruikelijk betreft het vooral documentaire papyri, maar er waren ook interessante literaire papyri bij, onder andere een stuk Homerustekst en Homerusscholiën. Relatief veel boeken en artikelen heeft Sijpesteijn in samenwerking met vakgenoten en leerlingen geschreven, in de eerste plaats met K.A. Worp. Van de andere Nederlandse co-auteurs noem ik slechts de Leidse papyroloog E. Boswinkel en voorts R.P. Salomons, W.H.M. Liesker en A.J.B. Sirks. Buitenlandse co-auteurs zijn onder andere R.S. Bagnall (New York), W. Clarysse (Leuven), H. Harrauer (Wenen), L. Koenen (Keulen, later Ann Arbor), P.J. Parsons (Oxford) en R. Pintaudi (Florence). Samen met J.A. Ankum en H.W. Pleket vormde Sijpesteijn de redactie van de reeks *Studia Amstelodamensia ad epigraphicam, ius antiquum et papyrologiam pertinentia*, gestart in 1972.

De allereerste publicatie van Sijpesteijn, getiteld *Petite note papyrologique*, verscheen in *Mnemosyne* 1959 en betreft de correctie van een papyruslezing. De uitgever van de betrokken papyrus las een niet geattesteerde woordvorm, die hij interpreteerde als een nevenvorm van $\pi\alpha\lambda\eta\nu$ 'worsteling' en waaraan hij de niet geattesteerde betekenis 'inspanning' toekende. De jonge Sijpesteijn corrigeert dit op overtuigende wijze door $\pi\acute{\alpha}\lambda\epsilon$ en $\acute{\alpha}\nu$ als twee woorden te lezen; $\pi\acute{\alpha}\lambda\epsilon$ is de latere spelling voor het klassieke $\pi\acute{\alpha}\lambda\alpha\iota$ 'lang geleden' en $\acute{\alpha}\nu$ de voor de syntaxis van de zin noodzakelijke modale partikel. In het algemeen geeft de *editio princeps* van een papyrus vaak aanleiding tot dergelijke door vakgenoten gesignaleerde corrigenda. De uitgever van een papyrus moet enerzijds de Scylla van het perfectionisme, anderzijds de Charybdis van de haast zien te vermijden. Overdreven perfectionisme heeft tot gevolg dat kennis van nieuwe teksten te lang aan vakgenoten onthouden wordt. Haastige publicatie heeft het nadeel dat achteraf teveel lezingen en interpretaties gecorrigeerd moeten worden. Sijpesteijn is zelf te dicht bij de Charybdis

gekomen in zijn onder auspiciën van Van Groningen voorbereide uitgave van 28 Weense papyri uit 1963 en in die van 37 Wisconsin papyri uit 1967. Men moet echter wel bedenken dat in die jaren zowel Sijpesteijn als Van Groningen slechts een gering deel van hun tijd aan de papyrologie konden wijden. Sijpesteijn reageerde adequaat op de kritiek door in de leer te gaan bij de beroemde Amerikaanse papyroloog H.C. Youtie. Hij volgde diens gastcolleges in Keulen in de cursus 1969/70 en werkte later intensief met hem samen in Ann Arbor. Hij vereerde Youtie als zijn tweede leermeester. De jongere Amerikaanse papyroloog R.S. Bagnall schrijft in zijn *In memoriam* dat de kwaliteit van Sijpesteijns publicaties sindsdien aanzienlijk is toegenomen. De internationale erkenning heeft Sijpesteijn vooral te danken aan de 17 uitgaven in boekvorm, die hij tussen 1976 en 1991 het licht deed zien, vaak in samenwerking met anderen. Vanaf 1967 kon hij dan ook zijn volledige werktijd aan zijn specialisme besteden.

De papyrologie is niet zozeer een vak van theorievorming en grote lijnen als wel van miniatuurwerk, dat tot praktische kennisvermeerdering leidt. Het is dan ook niet gemakkelijk hoofdlijnen aan te geven in het veelzijdige oeuvre van Sijpesteijn. Wat de documentaire papyri betreft noem ik zijn monografie uit 1964 over de penthemeros-certificaten, die betrekking hebben op vijfdaagse corveediensten ten behoeve van het irrigatiesysteem. Voorts die uit 1967 en 1986: lijsten van namen van gymnasiarchen, een voortzetting van eerder werk van Van Groningen. De titel 'gymnasiarch' werd gedragen door aanzienlijke Grieken die het lokale sportcomplex bekostigden. Tenslotte die uit 1987 over het douane- en tolsysteem. Diverse artikelen betreffen handel en scheepvaart, niet alleen over de Nijl maar ook in relatie met India. Andere gaan over keizertitulatuur. Iedere keizer werd officieel aangeduid met een specifieke reeks epitheta, die uiteraard van belang is voor de datering van documentaire papyri. Verder was Sijpesteijn geïnteresseerd in papyrusteksten uit het elementaire onderwijs. Na het leren van het alfabet ging men over op het leren van de lettergrepen: *ba, be, bê, bi* enz. maar ook, onder andere blijkens een papyrus, *ab, eb, êb, ib*, enz. Een van de door Sijpesteijn uitgegeven papyri geeft de tafels van vermenigvuldiging van 6 tot en met 9.

Wat de literaire papyri betreft noem ik Sijpesteijns publicaties van fragmenten van Homerus, de Homerusscholiën, Euripides, Thucydides, Plato, Isocrates, Aeschines, de Griekse vertaling van het Oude Testament en het Nieuwe Testament. De papyri bieden lang niet altijd een betere tekst van een klassiek auteur dan de latere Byzantijnse handschriften, maar soms is dat wel het geval. Zo is een lezing van een papyrus van Euripides' *Orestes*, die reeds als conjectuur was voorgesteld door de 19e-eeuwse philoloog F.A. Paley, thans opgenomen in de recente Euripides-editie van J. Diggle.

De bijdragen van Sijpesteijn aan de Griekse taalkunde betreffen vooral de vondst van woorden die nog niet eerder geattesteerd waren. Een voorbeeld is de term διδιπλοῦν, letterlijk 'tweedubbel', die een maateenheid van twee dubbele maten

aanduidt. Soms gaat het om een nog niet eerder geattesteerde woordbetekenis. Zo kreeg Sijpesteijn bij een antiquair in Cairo een kartonnen doodkist met een inscriptie te zien, waarin de gestorven vrouw door haar echtgenoot werd gekwalificeerd als εὐνοῦχος in de letterlijke zin van 'die haar slaappleaats intact houdt', dus 'trouwe echtgenote'. Tot dusverre kende men het woord alleen in de specifieke betekenis 'eunuch, gecastreerde', die berust op het feit dat met name bij de Perzen het harem-personeel om begrijpelijke redenen gecastreerd was. Zulke nieuwe woorden hebben hun plaats gekregen in de herziene supplementband op het grote Griekse lexicon van Liddell-Scott, die in 1996 is verschenen. Tegenover deze *addenda lexicis* staan *delenda*, woorden in Liddell-Scott die op verkeerde lezingen van papyrusteksten berustten. Ook zulke *delenda* zijn in de pas verschenen supplementband verwerkt.

Het had iets ontroerends de fors gebouwde Sijpesteijn bezig te zien met broze stukjes papyrus, waaraan hij de tekst probeerde te ontlokken. Ook zijn manier van optreden was fors. Dit kwam hem te stude bij het vervullen van taken die geen verband hielden met zijn specialisme. Vanaf 1968 was hij vele jaren lang voorzitter van de facultaire commissie ruimtelijke voorzieningen. In die hoedanigheid bereidde hij de bouw voor van het zogenaamde 'derde huurpand' van de letteren-faculteit aan de Valkenburgerstraat, een pand dat op typisch Amsterdamse wijze nooit tot stand gekomen is. Daarna hield hij zich bezig met de voorbereiding van het nieuwe letterengebouw aan de Spuistraat, dat daar nu inderdaad als P.C. Hoofthuis te vinden is. Hij heeft dit werk met zoveel inzet en op zulk een voortreffelijke wijze gedaan dat het universiteitsbestuur hem in 1983 tot hoofd ad interim van de Dienst bouw en huisvesting heeft benoemd, nadat het zoveelste professionele hoofd van deze dienst wegens gebleken ongeschiktheid was weggepromoveerd. Deze functie heeft Sijpesteijn meer dan een jaar tot ieders tevredenheid vervuld. In 1995 was hij voorzitter van de commissie ter voorbereiding van de benoeming van een nieuwe hoogleraar Griekse taal- en letterkunde, totdat het faculteitsbestuur de commissie gelastte haar werkzaamheden te staken omdat er geen geld was voor een nieuwe hoogleraar. Binnen onze Akademie heeft Sijpesteijn vanaf 1983 de functie bekleed van voorzitter van de commissie van toezicht op het project Aristoteles Semitico-Latinus. Ook deze taak heeft hij met grote inzet en op adequate wijze vervuld. Vooral in de beginjaren waren er grote, met name ook financiële problemen, die moeizame besprekingen met het toenmalige zwo met zich mee brachten. Gelukkig verloopt het project thans naar wens.

Sijpesteijn was een impulsief man, die in hevige woede kon uitbarsten in reactie op onrecht, ook wel eens op vermeend onrecht. Dit bracht hem af en toe in conflict met collega's of het faculteitsbestuur. Haatdragend was hij echter niet: steeds was hij bereid een conflict weer bij te leggen. In wezen had hij het hart op de goede plaats. Zo heeft hij zijn oude leermeester Van Groningen jarenlang trouw bezocht, ook toen deze ten gevolge van een attaque en de daaruit voortvloeiende afasie nauwelijks

meer tot conversatie in staat was. Het sprak dan ook vanzelf dat Sijpesteijn in 1987 zijn leermeester na diens overlijden in onze Akademie herdacht.

Zelf heb ik Piet Sijpesteijn voor het eerst ontmoet in Athene, in de zomer van 1957. Vanaf 1963 waren we collega's en zagen we elkaar regelmatig. Deze contacten waren altijd heel plezierig: conflicten heb ik eigenlijk nooit met hem gehad. Bijna wekelijks kwam hij mijn kamer binnenlopen met een leuke papyrusvondst, een interessant probleem of een universitair schandaaltje. Aan het eind van mijn bijdrage aan *De zaak Sijpesteijn* sprak ik de wens uit dat deze contacten zich ook na ons beider afscheid van de universiteit nog lange tijd zouden voortzetten. Helaas is deze wens niet in vervulling gegaan.